

حماسه‌ی قران حبشی (جلد اول)

ترجمه‌ی بخش‌های افتاده از نسخه‌ی ترکی کتابخانه‌ی ملی پاریس
بر اساس نسخه‌ی فارسی کتابخانه‌ی برلین و

به روایت
ابوطاهر محمد بن حسن بن علی بن اسماعیل بن موسی طرسوسی

تصحیح، هندی و تعلیقات

م. بلاد، فرپور

۱۳۹۵

سرشناسه	: طرسوسی، ابوطاهر بن حسن، قرن ۶ ق
عنوان و نام پدیدآور	: حماسه‌ای قرآن حبشی: بر اساس نسخه‌ی فارسی کتابخانه‌ی برلین // به روایت ابوطاهر محمد بن حسن بن علی بن اسمعیل بن موسی طرسوسی؛ تصحیح، مقدمه و تعلیقات میلاد جعفرپور
مشخصات نشر	: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲ ج - نمونه.
شابک	: دوره ۹-۹۸۴-۱۲۱-۶۰۰-۹۷۸ ح. ۱: ۵-۹۸۲-۱۲۱-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابخانه
موضوع	: طرسوسی، ابوطاهر بن حسن، قرن ۶ ق
موضوع	: طرسوسی، ابوطاهر بن حسن، قرن ۶ ق. حماسه قرآن حبشی - نقد و تفسیر
موضوع	: داستان‌های فارسی - قرن ۶ ق.
موضوع	: نثر فارسی - قرن ۶ ق.
نوع	: داستان‌های حماسی فارسی
شناسه افزوده	: جعفرپور، میلاد، ۱۳۶۷ -، مصحح
زبان	: فارسی
کتابخانه	: ۱۳۹۵ ح/۸ PIR2984
روشنایی	: ۸۱۳/۲۳
شماره کتابخانه ملی	: ۶۱۹۳۷۹۳

حماسه‌ای قبل حبشی (جلد اول)

بر اساس نسخه‌ی فارسی کتابخانه‌ی برلین و

ترجمه‌ی بخش‌های افکار از نسخه‌ی ترکی کتابخانه‌ی ملی پاریس

به روایت: ابوطاهر محمد بن حسن بن علی بن اسمعیل بن موسی طرسوسی

تصحیح، مقدمه و تعلیقات: میلاد جعفرپور

چاپ نخست: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

حروفچینی و آماده‌سازی: انتشارات علمی و فرهنگی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه

حق چاپ محفوظ است.

انتشارات
علمی و فرهنگی

اداره مرکزی و مرکز پخش: خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، چهارراه حقانی (چین کودک) کوچه گنگمان،

پلاک ۲۵؛ کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷ - ۱۵۸۷۵؛ تلفن اداره مرکزی: ۸۸۷۳۴۵۷۲؛

فکس: ۸۸۷۳۴۵۷۲؛ تلفن مرکز پخش: ۲۹ - ۸۸۶۶۵۷۲۸؛ تلفکس: ۴۵ - ۸۸۶۷۷۵۴۴

آدرس اینترنتی: www.elmifarhanghi.ir info@elmifarhanghi.ir

www.ketabgostar.com info@ketabgostar.com

فروشگاه یک: خیابان انقلاب، روبه‌روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۱۶-۶۶۹۶۳۸۱۵ و ۶۶۴۰۰۷۸۶

فروشگاه دو: میدان هفت تیر، خیابان کریمخان زند، بین قائم مقام فراهانی و خردمند، پلاک ۱۳؛

تلفن: ۸۸۳۴۳۸۰۶-۷

فروشگاه سه: بزرگراه شهید حقانی، بعد از ایستگاه مترو حقانی، خروجی کتابخانه ملی، کتابخانه ملی

(نمایشگاه و فروشگاه دائمی کتاب)

فروشگاه چهار: خیابان کارگر شمالی، روبه‌روی پارک لاله، نبش کوچه ستاره، نمایشگاه و فروشگاه

محصولات فرهنگی سازمان تأمین اجتماعی، پلاک ۱

سخن دبیر مجموعه

هدف اصلی «مجموعه ادبی عامه» احیای میراث ادبیات مردمی و اشاعه و ترویج آثار آن اعم از قصه‌ها، متون روایی، تحلیلی و نظری به نسل جدید و آینده است تا بدانند با کار ما چه اندازه به فرهیختگی زندگی خود را در قالب این متون روایت می‌کرده و با آن‌ها می‌زیسته‌اند. بخش مهمی از این میراث ماندگار، قصه‌ها و افسانه‌های ایرانی است که اکنون سرمایه معنوی و پشتوانه و رکن مهم فرهنگ و تمدن ما ایرانیان به شمار می‌آید. افسانه‌های عامه روایت‌های تخیلی، سرگرم‌کننده و آهنگین هستند که در قالب نظم و نثر به صورت مکتوب یا شفاهی در کنار ادب رسمی و در قالب‌ها و نام‌هایی چون افسانه، داستان، اسطوره، حکایت، مثل، مثلاً، تمثیل، لطیفه، نقل، نقل‌آواز، حدیث، اخبار و مانند آن در میان مردم رواج دارد. خردپردازی، طنزآمیزی، تفنن و سرگرمی، درس‌آموزی و انتقال احساس و ریتم‌های اجتماعی و اخلاقی از ویژگی‌ها و اهداف افسانه‌های عامه است. کهن‌های کهن چون برخاسته از فرهنگ قومی است، بازتابنده باورها، اعتقادات، اندیشه‌ها، رفتار و سنن اجتماعی آنان است و از این حیث بهترین مقوله برای مطالعات اجتماعی نیز به شمار می‌رود.

آنچه باعث تقویت این آثار نفیس شده، دیرینگی و کهن‌سالی تمدن ایرانی و تنوع اقوام آن بوده است. این قصه‌ها از پس هزاران سال و از سینه

پاک و ذهن جوشندهٔ مردمان و راویان نیک‌نفس و سخنور فرهیخته به دست ما رسیده تا ما نیز به نسل پس از خود واگذاریم. چنان‌که با تحول نسل‌ها و سرعت توسعهٔ فناوری‌های نوین، نتوانیم این سنت و گنجینهٔ ناب را به آیندگان منتقل کنیم و پلی استوار میان نسل دیروز و امروز ببندیم، دیر یا زود بخش مهمی از سرمایه‌های ملی خود را از دست خواهیم داد.

فرهنگ ایرانی از این قصه‌ها و افسانه‌ها بسیار دارد؛ چه قصه‌های شفاهی ثبت‌شده یا نشده یا داستان‌های مکتوب از سالیان دور و با تحریرهای گوناگون. بخش اندکی از این تعداد چاپ‌شده و بخش اعظم آن چاپ‌نشده و کر به صورت سنگی یا سربی چاپ‌شده، اکنون در دسترس نیست یا نامنقح و مغلو است. محققان و محققان این مجموعه کوشیده‌اند متونی پاکیزه، اصیل و بداهت تقدیم کنند که ضمن انتقال این داستان‌ها، شأن علمی و تحقیقی نیز داشته باشد.

در پایان ضمن تقدیر بابت به خوانندگان فرهنگ‌دوست و فرهیخته ایرانی و فارسی‌زبانان امیدواریم این گنجینهٔ نفیس، زینت‌بخش کتابخانه و پرکنندهٔ اوقات فراغت آنان باشد. از محققان و پژوهشگرانی که در تدوین مجموعه ما را یاری کردند و نیز مدیران دانش‌دوست انتشارات علمی و فرهنگی که با گشاده‌روی انتشار تمام مجموعه را پذیرفتند، سپاسگزاریم و امیدواریم مقبول طبع دشواری‌سند و لطیف جلوهٔ ادبی و مردمان فهیم و قصه‌شناس افتد.

حسن ذوالفقاری
دبیر مجموعه ادبیات عامه

فهرست مطالب

شکر از بخت دار...	از ک...	در هم...	سیزده
آغاز سخن			بیست و یک
ابوطاهر طرسوسی			۱
روایات ابوطاهر طرسوسی			۳
منابع ایران باستان			۳
داراب نامه			۴
تاریخ اسکندری			۷
قهرمان نامه			۱۰
عبار نامه			۱۰
قران حبشی			۱۲
تاریخ ایران اسلامی			۱۳
ابومسلم نامه			۱۳
مستی نامه			۱۶
جنگ نامه ی محمد حنفیه			۱۹
تواریخ نامه			۲۳

۲۳	جنگ‌نامه‌ی امام زین‌العابدین یا محمد حنفیه
۲۴	مقتل حسینی
۲۵	قران حبشی و اساس پژوهش
۲۶	خلاصه‌ی روایت قران حبشی
۲۸	پیشینه‌ی تحقیق قران حبشی
۲۹	نسخ غیر فارسی قران حبشی
۲۹	نسخه عربی
۳۰	نسخ ترکی کامل
۳۴	نسخ ترکی ناقص
۳۹	ما برای نسخه‌ی فارسی قران حبشی
۴۱	مشخصات نسخه‌ی فارسی
۴۴	نشانه‌های دیگر از نسخه‌ی فارسی قران حبشی
۴۵	تفاوت‌های نسخه‌ی فارسی بر زبان ترکی قران حبشی
۴۸	شیوه‌ی استفاده از نسخه‌ی زبان ترکی قران حبشی
۵۲	قران حبشی در دیگر روایت‌ها
۵۲	گرساسپ‌نامه
۵۳	چکیده‌ی عتباری‌های قران در گرساسپ‌نامه
۵۷	سمک عتبار
۶۰	ابومسلم‌نامه
۶۰	اسکندرنامه
۶۲	ملک قاسم و بدیع‌الزمان (حمزه‌نامه)
۶۹	داراب‌نامه
۷۱	طرح و اثبات یک فرضیه در تاریخ زندگانی ابوطاهر طرسوسی
۷۱	تاریخ زندگانی طرسوسی، بررسی بحث‌انگیز
۷۲	فرضیه‌ی اولین
۷۳	فرضیه‌ی این پژوهش
۷۴	سنجش داده‌ها

شاهنامه‌ی بزرگ	۷۴
سنجش تشابهات دو مناره	۷۸
منار گیتی‌نما	۷۸
منار جام غوریان	۸۰
منار گیتی‌نما از طومار نقالی شاهنامه تا خاطرات زندگانی ناصرالدین‌شاه	۸۶
دوگانگی آبشخورها در روایت‌های طرسوسی	۸۸
نسب غوریان	۸۸
تشیبانه و ارادت به امام علی (ع)	۸۹
ابن‌سینا غیاث‌الدین محمد غوری ملقب به حبشی	۹۱
دستور ساخت بیت قران حبشی	۹۵
آغاز روایت	۱۳۳
کتابنامه	۸۴۷
فهرست واژگان	۸۵۷
فهرست امثال و کنایات	۸۷۱
فهرست نام‌های	۸۷۳
فهرست اشخاص	۸۷۷
فهرست کشف‌المصرع	۸۸۵
مجموعه تصاویر	۸۹۰

آغاز سخن

بیان و تذکار راه‌پیداها و سرنوشت‌ساز زندگی در آیین‌های شکوهمند زبان و خیال، یکی از راه‌های اصلی ذهن بشر به شمار می‌رفته که به تدریج، اهمیت آن در میان قوام و ملل، مایه و ضمان پیدایش یک سنت انتقالی شده است. این روند، ذهنی که بعدها، بُعد ادبی آن جلوه‌ی بیشتری پیدا کرد، تا امروز با عناوین گوناگونی چون قصه، نقل، حکایت، افسانه، داستان و اسطوره معرفی شده؛ ولی اصطلاحات یاد شده در گفتمان نقد ادبی معاصر بیشتر تحت عنوان «روایت داستانی» مطالعه و ارزیابی می‌شوند.

دور نیست که روایت‌های ادبی در آغاز به مباحث رسمی راه پیدا کرده و بیشتر به توصیف همراه با بزرگ‌نمایی اخبار پادشاهان گذشته و کردار پهلوانان ملی یا خیالی پرداخته باشند. پیکره‌ی بیان و محتوا، محتوای روایات داستانی رفته رفته با اقبال و پسند مردم مواجه شده و در سایه‌ی ماهیت درباری و رسمی خود، سنت و حرفه‌ای خاص پدید آمد که از روی الگوهای روایی نسبتاً پیشرفته و پیچیده‌ای نظام می‌یافت و یادگیری آن نیاز به آموزش و تمرین داشت و در آغاز، مرسوم بود که از پدر به پسر آموزش داده می‌شد و اساساً همین شیوه، مایه‌ی خلق اغلب حماسه‌های گفتاری اصیل و گاه بخش‌هایی از حماسه‌ای نوشتاری شد.

از چگونگی سابقه‌ی ورود راویان و داستان‌پردازان در دربارها و کیفیت کار و احوال‌شان اطلاع روشنی در دست نداریم، چرا که شوربختانه همچون امروز، آن روزها نیز دست، دست شاعران بود و در حضور سلاطین، سنگینی سایه‌ی شعر، مجالی برای جولان روایات داستانی باقی نمی‌گذاشت و تذکره‌ها و جنگ‌ها تنها اشعار را در می‌پذیرفتند. شاید همین وارونگی کار، سببی شد تا بعدها راویان به صورت غیر رسمی از دربارها به دُرون جامعه راه پیدا کنند و تا سده‌ی دهم همین وضعیت برای شاعران چندین قرن به وقت، می‌افتد.

پیش ازین، سرودگویان و خنیاگرانی دوره‌گرد که مردمی به نسبت کم‌سواد، اسی سواد بودند روایت را از حافظه و یا در شکل گزاره‌هایی قالبی به بدیهه بیانی می‌کردند و متناسب با پسند عموم و اقتضای زمان گاه به آن تسخیر و رقص‌هایی هم می‌دادند. اینان بیشترین سهم را در گرمی بازار روایت از آن خود کرده بودند؛ اما از مقایسه‌ی مجموع روایاتی که تا امروز در دست داریم، می‌یابیم که ادیبان دانشمندی هم به حرفه‌ی روایت و داستان‌پردازی روی آورده و حاصل تلاش ایشان با خلاقیت‌هایی باور نکردنی توأمان بود، پراکنده منشور، بیان و الگوی روایت آنان، تفاوت بسیاری با نظام ناچیز و دم‌دستی روایات ابتدایی یا کلیشه‌ای داشت. این راویان ادیب به نوبه‌ی خود شاید بدان جهت که پس از شاعران، ابزاری در جهت ترویج سیاست‌های فرهنگی و مذهبی به شمار می‌آمدند. به ندرت در دربار پادشاهان هم روزگار سپری کرده، روایت‌هایی را به نظم و نثر نقل می‌کردند که علاوه بر روساخت خیالی، در ژانر داستان، ساخت خود بیشتر آبشخور و ماهیتی تاریخی نیز داشتند و نوعی تاریخ‌نماد از دوره‌ای قلمداد می‌شدند و گاه شاید در مقام اعتراض، به نقد وضع جامعه نیز می‌پرداختند. نگارنده بخشی از روایات این مجموعه‌ی شگفت و غنی منشور را در گذشته‌ها، نوع ادبی، به عنوان حماسه باز می‌شناسد.

جریان ادبی حماسه‌های منشور در ایران، پیش از فردوسی هم وجود داشته و به صورت گفتاری، اغلب در قالب «ششهنامه یا قصه‌خوانی و بومسلم‌خوانی» روزگار می‌گذرانده، این جریان پس از خلاقیت شگرف حکیم توس، اغلب با حفظ همان الگو و ساخت گفتاری و یا با هدف

نوآوری و سرباز زدن از تکرار سازه‌های کلیشه‌ای و فاصله گرفتن از مختصات شاهکارها، دامنه و شمول موضوعی بیشتری پیدا می‌کند و سال‌ها رونق‌بخش دربار پادشاهان محمودی و مسعودی بوده و بعدها نیز در شکل «حمزه‌خوانی و حمله‌خوانی» جلوه‌گر شده و مایه‌ی دل‌گرمی گروه مشتاق مردم ایران بوده است. این روند در قرن ششم با توجه به ضعف ملیت در ایران و تسلط نیرانیان زردپوست ساکن در مرزهای شمالی و شرقی تغییر ماهیت پیدا می‌کند.

از شکوه شگرف پارینه‌ی سمک عیار تا خیزش و برون‌داد شوق‌انگیز و دامنه‌دار امروزین بوستان خیال و امیرارسلان نامدار، بلندای تاریخ جریان‌ی پرخروش را می‌نگرم که هنوز قلیان و شور وجود فارسی‌زبانان را به خود باز بسته است. اما باید دید که چرا در این میان، همه داستان‌پردازان و دفترخوانان، مگرشکی ادب فارسی از بن جان یا دندان، به حاجت و التماس، سعادت دو چهار را از برای اربطاهر طرسوسی درمی‌خواسته‌اند.

۱. «از راویان اخبار و ناقلان آثار و خوانندگان قصص و تواریخ، استاد فاضل کامل، ابوطاهر بن حسن بن علی بن موسی الطرسوسی اسعدکم الله فی الدارين چنین روایت می‌کند که...» (طرسوسی، ۱۳۸۹: ۳/۱؛ طرسوسی، بی‌تا: گ ۱ آ).